

OM LEVEN DAT DOORGAAT

Toespraak bij de viering van vijftientig jaar Leerhuis & Liturgie, op 1 oktober 2005 in De Rode Hoed te Amsterdam

Huub Oosterhuis

1.
*Ik ging naar Bommel om de brug te zien.
Ik zag de nieuwe brug. Twee overzijden
die elkaar vroeger schenen te vermijden,
worden weer buren. Een minuut of tien
dat ik daar lag, in 't gras, mijn thee gedronken,
mijn hoofd vol van het landschap wijld en zijld -
laat mij daar midden uit de oneindigheid
een stem vernemen dat mijn oren klonken.*

*Het was een vrouw. Het schip dat zij bevoer
kwam langzaam stroomaf door de brug gevaren.
Zij was alleen aan dek, zij stond bij 't roer,*

*en wat zij zong hoorde ik dat psalmen waren.
O, dacht ik, o, dat daar mijn moeder voer.
Prijs God, zong zij, Zijn band zal u bewaren.*

Het gedicht 'De moeder de vrouw' van Martinus Nijhoff. Omwille van dit gedicht werd de allernieuwste brug bij Zaltbommel naar hem genoemd - de Martinus Nijhoffbrug.

2.
Majesteit, lieve Koningin Beatrix - en Friso - en u allen, genodigden - trouwe bezoekers van leerhuis en liturgie, meeziingers - dierbare zusters, en andere geestverwanten en weldoeners: niemand van u allen die niet door de stem van de psalmen is aangeraakt, ooit, vluchtig, en even ophoorde; of blijvend, tot in je geweten gevormd, en steeds opnieuw verrast en ontroerd: 'laat mij daar midden uit de oneindigheid een stem vernemen dat mijn oren klonken.'

De psalmen, de oerteksten van alle joodse en christelijke liturgie. Onuitputtelijke bron. Ze moeten steeds opnieuw ontdekt worden, vanuit de Hebreeuwse grondtekst verstaanbaar gemaakt - die stugge, mateloze teksten vol afgrond en zevende hemel. Ze zijn het hart van de bijbel en ze gaan over God en 'ik', over óns dus, en tegen God aan. Er is in de psalmen geen spoor van twijfel over Gods bestaan: hij bestaat, hij ziet en hoort, en heeft een aangezicht: én verbérgt zijn aangezicht, en zwijgt. Zo'n god, zo'n vriendschap.

De stem van het boek der psalmen - een van de grote 'bewaarstukken' van een wereldwijde religieuze cultuur... om die stem is het ons te doen. Ons: de Amsterdamse Studentenekklesia, vijftienvertig jaar jong; de Stichting Leerhuis & Liturgie, vijftientig jaar geleden gesticht.

Een leerhuis is een plaats, zo leerden wij van de joodse traditie, waar je De Stem laat inwerken op je verstand en geweten. Liturgie, zo leerden wij van de christelijke traditie, is weerklank van die stem hier-nu in ons midden.

3.
Vanaf het begin, in 1980, heeft Kees Kok, toen net afgestudeerd theoloog-liturgist, mee vormgegeven aan leerhuizen, lieddagen, werkschriften; aan de promotie van cd's en de verspreiding van nieuwe liturgische teksten tot ver in Vlaanderen en diep in Duitsland. En in de loop der jaren heeft Alex van Heusden, leerling van rabbijn

INHOUD

OM LEVEN DAT DOORGAAT
Toespraak bij de viering van vijftientig jaar Leerhuis & Liturgie, op 1 oktober 2005, in De Rode Hoed te Amsterdam
Huub Oosterhuis

EKKLESIA EN AGAPÉ
Bij 1 Korintiërs 13
ASE 2 oktober 2005
Kees Kok

VOORZICHTIGE HOOP
Gedicht van *Hilde Domin*,
vertaling: *Kees Kok*

EEN OUD NIEUW VERHAAL
Begin van het evangelie van Lukas
Alex van Heusden

MEDEDELINGEN

LIEDDAG 14 JANUARI 2006
'Ogen die mij zoeken'
Liederen bij afscheid en uitvaart
in de Dominicuskerk Amsterdam

NIEUWE CD:
'Om leven dat doorgaat',
een psalmensymfonie
Huub Oosterhuis/Antoine Oomen

NIEUWE PARTITUREN
- 'Om de tafel' (*Oosterhuis/Oomen*)
- 'Nieuw Begin', kerstoratorium 2005
Huub Oosterhuis/Tom Löwenthal

JUBILEUMAANBIEDINGEN CD'S
Tijdelijk in prijs verlaagd.
*

VERTROOSTING
Gedicht van *Hilde Domin*
vertaling: *Kees Kok*

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR
LEERHUIS EN LITURGIE
ISSN 1385 0326
Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)
Eindredactie: Kees Kok
Redactie en administratieadres: Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020) 6256940
leerhuis@leerhuisenliturgie.nl
www.leerhuisenliturgie.nl
Abonnementsprijs: €22,50 per jaar;
Europa € 30,00
Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie

Yehuda Aschkenasy, zijn plaats verworven als bijbelvorser en -vertaler en kenner van de joodse en vroegchristelijke traditie.

Gedrieën doen wij wat onze handen vinden om te doen (meestal: waartoe wij worden uitgenodigd): leerhuizen en kerkdiensten leiden, in Wognum, Naaldwijk, Veldhoven, Leeuwarden, Beetsterzwaag, Osnabrück, Wenen. En ontwikkelen wij toekomstplannen: een open, niet kerkelijk gebonden overleg, een 'messiaans beraad', over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van 'het christendom', of beter 'van christenmensen'. En proberen mee vorm te geven aan dat nog bijna onbegonnen gesprek tussen christelijke en islamitische traditie. Maar ook werken wij aan de voortzetting van het project 'De hele bijbel gelezen en uitgelegd'. En hopen wij op voortzetting en uitbouw van *Roodkoper*, tijdschrift voor cultuur, religie en politiek.

4. Ons werk zou ons bij de handen zijn afgebroken zonder de gestage financiële steun van velen hier aanwezig. Onze toekomstplannen, neergelegd in een 'Vijfjarenplan', roepen om nieuwe deskundige medewerkers, van een nieuwe generatie. Er staan er al te dringen! Wij hopen de financiële mogelijkheden te vinden om enkelen bij Leerhuis & Liturgie en Roodkoper en Ekklesia te betrekken.

5. De stem die Martinus Nijhoff 'midden uit de oneindigheid' vernam, en die zijn leven en dichterschap veranderde, zingt hier vanmiddag op wijsjes van Antoine Oomen. Hij en Tom Löwenthal zijn, na Bernard Huijbers die tot 1980 de toon zette (en in 2003 is overleden), onze 'vaste' componisten. Zij hebben beiden een oeuvre op hun naam, en worden van week tot week dwars door alle kerken heen, en buitenkerkelijk, gezongen dat het een lieve lust is. Zal ik u nog tien namen noemen van melodiemakers, toonaangevers, 'een wolk van getuigen'? Nee, dat zal ik niet.

Maar Bernard Huijbers, de componist van 'Ergens komt een kind vandaan' en tientallen andere prachtmelodieën, noem ik met nadruk en eerbied. Hij was in onze van oorsprong rooms-katholieke beweging de eerste, de pionier. Hij schreef in 1967 een soort beginselprogramma, 'Door podium en zaal tegelijk', waarin hij pleitte voor een samengaan van meerstemmig koor, door velerlei instrumenten begeleid, en eenstemmige 'gemeentezang', in roomse kringen 'volkszang' genoemd. Een combinatie van 'Mokum zingt' en Monteverdi-cultuur. Groot en meeslepend, én eenvoudig: alle schakeringen van muzikale uitbloei in samenzang met gewone ongeschoolde stemmen, in de zondagse kerkdienst. 'Iedereen kan zingen,' zei Bernard Huijbers - 'ze zitten er op te wachten.'

6. De psalmensymfonie die u vanmiddag wordt toegezongen, is geschreven 'voor podium en zaal tegelijk'. Antoine Oomen zal u zo dadelijk uw plaats wijzen in deze compositie, die, na enkele try-outs, vandaag in première gaat.

7. Ik heb dit werk, onder de titel *Om leven dat doorgaat* aan de nagedachtenis van prins Claus gewijd. Ik wilde een persoonlijke vriendschap eren, en over afscheid en gemis

heen tillen. Maar ook wilde ik aan de velen die hem van heel dichtbij of van verderaf hebben liefgehad, een vorm bieden om hem te gedenken.

Alle uitvoeringen zullen 'Claus von Amsberg - Prins der Nederlanden - ter gedachtenis' zijn.

Claus belichaamde voor mij een van de sleutelwoorden van de psalmen: het woord 'integriteit'. In de psalmen worden, zoals in heel het bijbelse verhaal, ploerten, oplichters en tirannen ten tonele gevoerd: schenders van kinderen en armen en vreemdelingen. Ploert & Schender heten zij in deze psalmbewerkingen. Tegenover Ploert & Schender staat 'de integere', de onkreukbare. In zijn weerloosheid belichaamt hij de hoop op een andere wereld.

EKKLESIA EN AGAPÈ

Bij 1 Korinthe 13

Kees Kok

De Amsterdamse Studentenekklesia staat nu al vijfenveertig jaar ergens terzijde, aan de rand van die veelkleurige, die clair-obscur beweging van kerken en sekten, van eeuwenoude christelijke instituten en nieuwe woekeringen van de geloofsvegetatie. Waar staat deze ekklesia voor? Wat is haar 'godsdiensdienst'?

'De geest wekt in heel verschillende mensen het visioen van de komende wereld en leert hen onderscheiden wat recht en wat slecht is,' schreef Paulus heel lang geleden in zijn eerste brief aan de ekklesia van Korinte, een samenraapsel van heel verschillende mensen: havensjouwiers, kruideniers en deftige dames.

De ekklesia is van joodse-huize-uit een 'tegenbeweging'; zij legt zich niet neer bij deze wereld, bij de bestaande orde. En zo vormen die verschillende mensen samen het 'lichaam van de messias,' een 'anti-lichaam' tegen het kwaad, antistof tegen de dood. Dat is nogal wat. Maar lang niet alle christenen, theologen, predikanten, bisschoppen en pausen zijn het daar altijd mee eens geweest. Zo'n driehonderd jaar na Paulus heeft de kerk zich min of meer verzoend met deze wereld en is zij doorgaans de verdediger geworden van de bestaande orde. Tot op vandaag. De kerk als instituut is allang geen tegenbeweging meer, en als in de loop van de geschiedenis binnen haar schoot tegenbewegingen ontstonden, werden die meestal als ketterij in de hoek gezet, of het hoekje om geholpen. En het is ook niet vanzelfsprekend dat je je thuis voelt bij de profetisch-bijbelse kritiek op 'deze wereld'. Je wordt er immers ongemakkelijk van, ongelukkig zelfs. Hoe waar is het wat Paulus over de liefde zegt: 'onrecht maakt haar niet gelukkig'. Maar moet je er daarom maar over zwijgen, er om en overheen zingen? Dat proberen we hier niet te doen. Dat behoort tot de ongeschreven afspraken van deze ekklesia.

Waar staan wij? En waar blijven wij? Heeft deze ekklesia wel toekomst? Waar zijn de jongeren? Zo wordt in onze gelederen wel eens wat vertwijfeld geroepen. Hoe kijken wij, bijvoorbeeld, aan tegen het fenomeen van de Wereldjongerendagen zoals die deze zomer in Keulen plaats vond; die enthousiaste menigte van honderdduizenden katholieke jongeren en hun verering voor de als uiterst behoudend bekend staande oude paus - alsof het een popster (*popestar*) was? Is dat een teken van hoop voor de toekomst

van de kerk, zoals het Nederlandse *Katholieke Nieuwsblad* suggereerde? Of is dat slechts een strovuur? Zijn de Wereldjongerendagen niet eerder een 'bedrieglijke vitrine', zoals *Le Monde* in een commentaar schreef: een mooie etalage van een steeds leger rakende winkel? Maar, dacht ik, toen ik dat las: zijn velen van ons niet ooit net zo religieus geweest als die jongeren daar in Keulen en vergelijkbare groeperingen, zoals de EO-jongeren? Daarom kijken we er ook wat meewarig naar, misschien zelfs met lichte heimwee. Heeft de generatie van na de Tweede Wereldoorlog in de jaren zestig en zeventig haar geloof niet op een soortgelijke naïef-optimistische wijze uitgedragen, met wiet en met wierook en al? Er lijkt mij wel enige overeenkomst te bestaan tussen de *flowerpower* van toen en de Keulse euforie. Je kunt in ieder geval niet ontkennen dat die jongeren tenminste nog ergens in geloven, in zoiets als recht en vrede en liefde voor allen, en dat kan niet verkeerd zijn, dat is toch waar het om gaat, ongeacht alle pompa rond de paus. Is dat niet hetzelfde wat wij hier elke week als hoop uitdrukken met dat simpele gebaar van het delen van brood en wijn?

Maar er zijn ook grote verschillen. Velen van ons hebben de kerk en het geloof van hun jeugd achter zich gelaten. Het gaat niet meer zoals het toen als vanzelf ging. En ik vermoed dat de meesten van die kerkverlaters eerder het gevoel hebben dat de kerk *hen* heeft verlaten dan andersom; dat die kerk zich in taal en teken, in woord en daad heeft verwijderd van hun eigen diepste en hoogste menselijke gevoelens. Onze religiositeit past niet meer in de heersende kerkelijke religiositeit; het is er te benauwd, te gesloten. We willen nog wel ergens bijhoren, en wij willen zelfs nog wel religieus zijn, maar niet meer zoals toen; niet meer zo simpel, naïef, dat voelen we, dat weten we. 'Toen ik nog een klein kind was, praatte ik zoals kinderen doen en ik dacht niet verder dan kinderen doen.' Wij geloven niet meer als kleine kinderen. Als *studenten*ekklesia hebben wij intussen misschien een beetje bijgeleerd. We hebben een andere taal leren spreken. Dat is weliswaar nog steeds de taal van de bijbel. Echter niet meer de gedogmatiseerde versies daarvan, verpakt in rooms-katholieke en Heidelbergse katechismussen, maar de bevrijdende versie: de vurige taal van psalmen en profeten, van Jezus en Paulus; de taal van de liefde. We hebben niet - niet meer - genoeg aan religieuze algemeenheden, aan vluchtige liefdesverklaringen aan God en Jezus, en aan diens plaatsbekleder op aarde. Wij willen de diepte in, op zoek naar de bron, de kern van heel die beweging die 'christendom' heet. We willen weten hoe we ons in deze wereld vol geweld, onbeschrijflijke rampen en bloedige aanslagen, staande kunnen houden, elkaar overeind kunnen houden; hoe wij, in het spoor en in de lange traditie van de dwarse gelovigen die ons zijn voorgedaan, van profeten en heiligen, en van talloze onbekende goede mensen, aansluiting kunnen vinden bij die grote tegenbeweging tegen de bestaande orde; hoe wij een klein maar dapper tegenwicht kunnen vormen tegen de dodelijke alledaagsheid die maar voortwoekert van de ene ramp naar de andere aanslag.

*

Al spreek ik met tongen

Al spreek ik met tongen
van engelen en mensen,
maar liefde heb ik niet:
ik ben schallend koper,
een rinkellende tamboerijn.

Al ben ik een profeet,

ziende het onzienlijke,
in alles ingewijd,
en is mijn geloof zo volkomen
dat ik de bergen verzet,
maar ik heb geen liefde,
ik ben niets.

En geef ik alles weg,
en laat mij martelen
als het moet,
heb ik geen liefde,
dan dient het tot niets.

Liefde is ruimte geven,
tijd laten, goedheid, geduld.
Liefde is niet kleinzielig,
jaloers, hebzuchtig.
Liefde laat zich niet gelden,
ijdel, grof, ongenaakbaar.
Wie liefheeft
is niet belust op zichzelf.

Liefde wordt niet verbitterd,
liefde vindt niets onvergeeflijk.
Onrecht maakt haar niet gelukkig,
waarheid maakt haar gelukkig.

Liefde houdt stand tegen alles:
telkens weer gelooft zij,
alles verdraagt zij,
altijd opnieuw vol hoop.
Nooit bezwijkt de liefde.

Profetenwoorden wel,
talen verstommen,
alle kennis is eindig.
Ach, al wat wij weten is stukwerk -
en onze visioenen: flarden licht.
Maar als het oneindige aanbreekt,
houdt al het eindige op.

Toen ik nog een klein kind was,
praatte ik zoals kinderen doen,
en ik dacht niet verder
dan kinderen doen.
Nu ik een man geworden ben,
heb ik dat achter mij gelaten.

Nu nog zien wij spiegelbeelden,
raadselachtig,
eenmaal staan wij oog in oog.

Nu nog weet ik niet de helft,
ooit, eenmaal, zal ik alles weten,
zoals Hij alles weet van mij.

Geloof en hoop en liefde
zullen blijven, alle drie,
maar de grootste is de liefde.

1 Korintiërs 13.

*

We zongen wat wel 'het hooglied van de liefde' wordt genoemd. Over de liefde gaat het. In het Grieks staat er *agapè*. Dat is de Griekse vertaling van het Hebreeuwse *ahaba*. Dat betekent ook liefde, liefde tussen geliefden en vrienden, en ook de liefde van God voor de mens, maar heeft meer de klank van bondgenootschap, solidariteit. Het is iets dat helemaal van binnenuit komt: een kwaliteit van de ziel. Misschien nog het best te omschrijven als 'grote goedheid' die voortkomt uit de diep gewortelde overtuiging dat de ander evenveel respect, ruimte, tijd, aandacht verdient als jijzelf. Kennelijk was het moeilijk om daar een Grieks woord voor te vinden. *Eròs* kwam niet in aanmerking, te beperkt.

Dus maakten de Grieks sprekende joden van het bestaande werkwoord *agapao* het niet bestaande zelfstandig naamwoord *agapè*. En dat klinkt ook nog eens bijna hetzelfde als *ababa*.

Paulus leidt zijn lofzang op de agapè in met deze zin: 'Maar nu zal ik jullie een weg wijzen zien die nog hoger is' (1 Korintiërs 12:31). Hij heeft zojuist uitgelegd hoe het in de ekklesia toegaat of zou moeten toegaan: ieder met zijn eigen talenten, de een niet minder dan de ander, de mindere leden niet minder van eer en aanzien, allen maken deel uit van het ene lichaam van de messias. Alles geschiedt er in een en dezelfde geest: profetieën, schone talen en spraken, kunsten als het bespelen van vleugels, violen en stembanden, bestuurskunst, en deskundigheden op alle gebieden, tot het koffieschenken toe. En natuurlijk het geven van goede gaven voor goede doelen. We hebben onszelf in die beschrijving min of meer herkend, en dan volgt die zin, vrij vertaald: 'en nu zal ik jullie nog iets sterkers vertellen.' Het lijkt wel of hij alles wat hij zojuist heeft opgesomd aan talenten en charisma's, vervolgens in zijn 'hooglied' onderuithaalt. Kijk, zegt hij, dat is natuurlijk allemaal prachtig, en zonder al die dingen kan een ekklesia niet bestaan. Maar dat is allemaal betekenisloos als de liefde, de agapè, ontbreekt; als er niet met bezieling, met de juiste instelling, wordt gezongen, gepreikt, gevierd. Dan onttaardt alle maatschappijkritiek, alle verheven religieuze bespiegelingen, alle hogere kennis, ja zelfs het geloof dat bergen verzet, en liefdadigheid die de pan uitrijst - dat onttaardt uiteindelijk allemaal in fundamentalisme, in terreur, in betweterij. Alsof Paulus voorvoelt wat er in de eeuwen na hem allemaal misgegaan is en misgedaan in naam van de 'ware godsdienst', vaak genoeg ook onder verwijzing naar zijn eigen brieven; hoe het grootste gelijk van de wereld altijd en overal leidt tot verkettering, moord en doodslag.

De agapè, die grote goedheid, is daarom een onmisbare geestelijke, ja een goddelijke kwaliteit. In een van de kleine briefjes van Johannes staat het klip en klaar: 'God is liefde', agapè. Alles wat Paulus in zijn hooglied over de liefde zegt, is in de joodse Schrift en in de evangeliën al vele malen over God gezegd. En wat in de Schrift over God gezegd wordt, is in heel de bijbelse geloofstraditie, dus ook bij Paulus, bedoeld als opdracht voor de mens. Dat zijn de ware normen en waarden: respect voor anderen: ruimte geven, tijd laten, goedheid, geduld. Niet belust zijn op jezelf, niet jezelf en je eigen belang en gelijk zoeken, maar eerst dat van de ander. En geef je je hele bezit weg om elders de honger te stillen, doe het niet om er eer mee in te leggen, je ijdelheid te strelen, doe het uit die vanzelfsprekende 'grote goedheid', waardoor zelfs je linkerhand niet weet wat je rechter doet.

Is dat niet een beetje overdreven? Veel te hoog gegrepen? Ja, dat weet Paulus, daarom noemt hij de weg die hij wijst, letterlijk een weg 'in de overtreffende trap', met het Griekse woord *hyperbole*, hyperbool, wat eigenlijk 'overdrijving' betekent. Hij weet dat hij die ekklesia van heel verschillende mensen in de Griekse havenstad Korinte overvraagt; en daarmee de ekklesia van alle eeuwen. Maar hij moet het toch zeggen, hij kan niet anders. Want de ekklesia heeft die overdrijving nodig als uitdaging om niet te verslappen en in te slapen, om niet op te gaan in deze wereld, zich niet neer te leggen bij het bestaande. Dus gaat hij verder met zijn analyse van de agapè: deze liefde is niet 'streberig', grof, ongenaakbaar; zij raakt niet verbitterd; zij houdt geen boekhouding bij van de negatieve punten van de ander; zij heeft een groot, ongetwijfeld naïef, maar onverwoestbaar

vertrouwen in 'alles', in alles wat mensen geloven, waar ze voor willen gaan. Zij laat zich, met andere woorden, niet afleiden en misleiden door een cultuur van wantrouwen en cynisme. Ze geeft nooit op. Ze is helemaal niet blij met welk onrecht ook; zij wil de waarheid altijd boven tafel. De agapè is een druk baasje of bazinnetje. Je zult er maar mee behept zijn. Maar ze is ook onweerstaanbaar en onmisbaar; zonder die liefde wordt alles op den duur ontdaan van zijn kleur; dan wordt alles eerst zwart-wit en daarna grauw en grijs. En zo moge het niet zijn in ons midden.

In ons midden volgen wij het spoor van Jezus van Nazaret, die met zijn agapè bergen heeft verzet, ogen en oren geopend, grafstenen van mensen afgewenteld, en die zodoende tegen de dood is opgestaan. Wat maakt ons tot 'ekkklesia', tot 'zijn gemeente'? Dat staat allemaal nog eens bij elkaar in het Paulus-lied dat wij nu zingen: *Zijn geest is het die ons tezamen voegt / en liefde die ons maakt tot zijn gemeente*. Zo moge het niet zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 2 oktober 2005

Voorzichtige hoop

Hilde Domin

Witte duiven
in het blauw
van verbrande venstergaten,
wordt er voor jullie oorlog gevoerd?

Wit duivensnoer
door lege vensters heen
en langs de breedtegraden.
Als rozenstruiken op graven
nemen jullie achteloos het onze in bezit.
Op de met tranen gewassen steen
planten jullie je nesten.

Wij bouwen nieuwe huizen,
duiven,
de kranensnavels steken
hoog boven onze steden uit,
ooievaars van ijzer, die nesten maken voor mensen.
Wij bouwen huizen
met muren van cement en glas
waar jullie roze pootjes
geen houvast op vinden.
Wij ruimen de ruïnes op
en vergeten het laatste uur
in het dode oog van de klok.
Duiven, wij bouwen voor jullie:
jullie zullen
in de gladde muren je nestelen,
jullie zullen
door onze vensters heen vliegen
het blauw in.

En misschien zijn er dan een paar kinderen daar
en dat zou al heel wat wezen -
die tussen jullie
in de ruïnes
van onze nieuwe huizen,
de huizen die wij met de hoge kranen
dag en nacht door bouwen,
verstoppertje spelen.

Dat zou al heel wat wezen.

Vertaling: Kees Kok

EEN OUD NIEUW VERHAAL

Begin van het evangelie van Lukas

Alex van Heusden

Gedurende twee seizoenen, 2003-2004 en 2004-2005, werd nagenoeg het hele evangelie van Lukas voorgelezen, in nieuwe vertaling, en uitgelegd in de diensten van de Amsterdamse Studentenkerk. Huub Oosterhuis en Alex van Heusden werken momenteel aan de voltooiing van hun vertaling van het Lukasevangelie, welke, van aantekeningen voorzien, naar verwachting in het voorjaar van 2006 in boekvorm zal verschijnen.

Hier volgen enkele beschouwingen over het begin van het Lukasevangelie, het 'Woord ten geleide', gericht aan de 'hoogedele Theofilus' (Lukas 1:1-4), en het eerste tafereel: de priester Zacharias in de tempel (Lukas 1:5-25). Wat beoogt Lukas met zijn relaas over Jezus; en wat is de relatie tussen het evangelieverhaal en het boek Handelingen der Apostelen? Moeten we voortaan niet spreken over Lukas deel 1 en Lukas deel 2?

Lukas' relaas over Jezus is opgebouwd rondom Jeruzalem, stad en tempel. Wie dit verhaal gaat lezen, laat zich in met een machtig scenario dat begint met de priesterlijke dienst van Zacharias in de tempel (Lukas 1:5-23) en eindigt met de terugkeer van Jezus' leerlingen naar Jeruzalem, waar zij 'zonder onderbreking in de tempel waren, terwijl zij God zegendend' (Lukas 24:52v). Een voorlopig einde overigens. Want Lukas heeft zijn 'verhaal', zoals hij het zelf noemt (Grieks: *diégēsis*, Lukas 1:1), in twee delen geschreven. Het tweede deel kennen wij onder de naam Handelingen der Apostelen. Die twee delen horen bij elkaar, vormen één verhaal.

Hoofdstemata van deel 1, het evangelie, ligt besloten in de volgende twee passages:

En het geschiedde,
acht dagen ongeveer na deze woorden,
dat hij Petrus, Johannes en Jakobus meenam
en de berg opging, omhoog, om er te bidden.
En het geschiedde, terwijl hij bad,
dat zijn gezicht van aanschijn veranderde
en zijn kleren werden blinkend wit.
En zie, twee mannen spraken met hem,
het waren Mozes en Elia -
in lichtglans verschenen, spraken zij over zijn uittocht
die hij bestemd was te voltooiën in Jeruzalem.

Lukas 9:28-31

Toen meer en meer de dagen werden vervuld dat hij verheven zou worden,
toen geschiedde het dat hij zijn aangezicht sterk maakte om te gaan naar Jeruzalem.
Lukas 9:51

Het evangelie van Lukas vertelt over Jezus' werkzaamheid in Galilea en Judea, over zijn 'uittocht' (Lukas 9:31) - lijden en dood - en 'verheffing' (Lukas 9:51) in Jeruzalem. Deel 2, het boek Handelingen, behelst het relaas van de getuigen na Jezus die in zijn naam het 'goede nieuws' (*euaggelion*, evangelie) verbreiden, eerst in Jeruzalem, daarna in Judea en Samaria, tot aan het 'uiteinde der aarde' (Handelingen 1:8). Waar dat is? Handelingen eindigt met Paulus in Rome.

'Woord ten geleide'

Hoe begint Lukas? Als enige van de bekende vier begint hij met een 'Woord ten geleide' (Lukas 1:1-4):

- 1:1 Reeds velen hebben betracht het verhaal op orde te brengen over de gebeurtenissen die zich onder ons voltrokken hebben
2 zoals deze ons zijn overgeleverd door hen die vanaf het begin ooggetuigen waren en bedienaren van het woord.
3 En zo heb ook ik gemeend alles van meet af nauwkeurig te moeten onderzoeken en ordelijk voor jou op te schrijven, hoogedele Theofilus, opdat jij weten zult dat de woorden waarin jij onderwezen bent, betrouwbaar zijn.

Een 'Woord ten geleide' gaat dus aan het verhaal vooraf, geheel volgens de conventie van Griekse geschiedschrijving sinds Herodotos (± 484-420 voor de gangbare jaartelling). Het grote werk over de Perzisch-Griekse oorlogen van Herodotos wordt doorgaans *Historiai* genoemd, *Historiën*, een titel die niet stamt van de auteur, maar ontleend lijkt aan de eerste regel van het geschrift waarin sprake is van *historia*: 'Herodotos is mijn naam, ik kom uit Halikarnassos en maak hierbij het verslag wereldkundig van het onderzoek [Grieks: *historia*] dat ik heb verricht om de herinnering aan het verleden levend te houden en de grootse, indrukwekkende prestaties van de Grieken en andere volkeren te vereeuwigen.' Het Griekse woord *historia* betekent dus *onderzoek* en heeft pas veel later de betekenis *historie* gekregen. Anders dan bijvoorbeeld Homeros deed Herodotos geen beroep op een muze. Hij onderzocht het verleden en op basis van dat onderzoek schreef hij zijn werk. Hieruit volgt niet dat hij ook maar in de verte een werkwijze volgde zoals we die kennen van hedendaagse historici. We moeten het verslag van zijn onderzoek niet meten met de maatstaf van de moderne geschiedschrijver. Herodotos vertelt verhalen in de trant van de grote epische traditie. Historische betrouwbaarheid volgens nu geldende criteria hoeven we van hem niet te verwachten. In 1995 verscheen een nieuwe vertaling van het grote werk van Herodotos, van de hand van Hein L. van Dolen, met de gelukkige titel *Het verslag van mijn onderzoek* (SUN, Nijmegen 1995).

In zo'n 'Woord ten geleide' vermeldt de schrijver het onderwerp van zijn verhandeling (hier bij Lukas 'de gebeurtenissen die zich onder ons voltrokken hebben'), verwijst hij naar eerder werk over dit onderwerp ('reeds velen hebben betracht het verhaal op orde te brengen'), vermeldt zijn onderzoeksarbeid, inclusief het aandeel van ooggetuigen ('zoals deze ons zijn overgeleverd door hen die vanaf het begin ooggetuigen waren en bedienaren van het woord' en 'en zo heb ook ik gemeend alles van meet af nauwkeurig te moeten onderzoeken') en waarom hij zijn verhandeling heeft geschreven ('opdat jij weten zult dat de woorden waarin jij onderwezen bent, betrouwbaar zijn'). De omschrijving van het onderwerp ('de gebeurtenissen die zich onder ons voltrokken hebben') is wel heel vaag en algemeen. Opmerkelijk genoeg wordt Jezus niet genoemd. Het tweede deel van Lukas' oeuvre, het boek Handelingen der Apostelen, begint met een terugblik op het evangelieverhaal: 'Het eerste boek maakte ik over alles, Theofilus, wat Jezus begon te doen en te leren tot aan de dag dat hij opwaarts werd genomen' (Handelingen 1:1v). Dit is de inhoud van deel 1, waaruit volgt dat Lukas 1:1-4 een ten geleide is op het evangelie én het boek Handelingen. De twee delen samen typeert hij als 'verhaal' (Grieks: *diégēsis*), het eerste deel noemt hij, anders dan Mattheüs en Markus, nergens 'evangelie' (Grieks: *euaggelion*, 'goed nieuws'; vgl. Mattheüs 26:13; Markus 1:1). Het is dus niet in de geest van de auteur deel 1 van zijn werk als 'evangelie' te bestempelen.

Lukas draagt zijn werk op aan Theofilus, plechtig aangesproken met 'hoogedele', zoals in Handelingen gebeurt met de Romeinse stadhouders Felix en Festus (Handelingen 23:26; 24:3; 26:25). Mogelijk is hij de sponsor van de schrijver geweest.

Begin van het verhaal

Na het 'Woord ten geleide' begint het verhaal. We lezen:

- 1:5 Het geschiedde
in de dagen van Herodes, de koning van Judea:
een priester met de naam Zacharias, behorend tot de
priestergroep van Abia;
hij had een vrouw, uit de dochters van Aäron,
haar naam: Elisabet.
- 6 Zij waren beiden rechtvaardigen voor het aangezicht van God,
in alle opdrachten en voorschriften van JHWH gingen zij,
onkreukbaar.
- 7 Zij hadden geen kind
omdat Elisabet onvruchtbaar was;
en beiden waren al ver op de weg van hun dagen.
- 8 Het geschiedde
terwijl hij zijn priesterlijke dienst verrichtte
omdat zijn groep aan de beurt was voor het aangezicht van de
God -
dat hij volgens de gewoonte van de priesterschap
werd aangewezen door het lot
om het wierookoffer te doen ontbranden
en hij ging binnen in het heiligdom van JHWH.
- 10 Heel het volk, grote menigte, stond buiten te bidden,
dat uur van het wierookoffer.
- 11 Een afgezant van JHWH liet zich aan hem zien,
staande ter rechterzijde van het wierookaltaar.
- 12 Geschokt was Zacharias toen hij zag,
angst overviel hem.
- 13 De bode sprak tot hem:
- Wees niet angstig, Zacharias,
want jouw smeken is gehoord:
Elisabet, je vrouw, zal jou baren een zoon
en je zult roepen zijn naam 'Johannes';
vreugde zal er zijn voor jou, je zult juichen
en velen zullen zich verheugen over zijn geboorte;
hij zal groot zijn voor het aangezicht van JHWH,
geen wijn zal hij drinken, geen drank die benevelt,
vervuld zal hij worden van heilige geest,
al in de schoot van zijn moeder,
velen van Israëls kinderen zal hij doen keren
naar JHWH, hun God.
Hij, hij zal gaan voor zijn aangezicht uit
in de geest en de kracht van Elia
om de harten der vaders te bekeren tot de kinderen
en de ongehoorzamen te brengen tot het inzicht der
rechtvaardigen,
om JHWH te bereiden een volk dat bereid is.*
- 18 Zacharias sprak tot de bode:
Hoe zal ik dit weten?
Want ik ben oud
en ook mijn vrouw is al ver op de weg van haar dagen.
- 19 De engel antwoordde hem en sprak:
Ik ben Gabriël, die staat voor het aangezicht van de God,
ik ben gezonden om tot jou het woord te spreken,
om jou dit goede nieuws te brengen.
- 20 Zie, zwijgen zal je en geen woord kunnen spreken
tot op de dag dat dit geschied zal
omdat jij geen vertrouwen hebt geschonken aan mijn
woorden
die te bestemder tijd zullen worden vervuld.
- 21 Het volk stond te wachten op Zacharias,
verbaasd dat hij zo lang in het heiligdom bleef.
- 22 Hij kwam naar buiten
en kon geen woord tot hen spreken -
toen wisten zij dat hij een visioen gezien had in het heiligdom.
Hij gebarde naar hen, hij bleef stom.
- 23 En het geschiedde
toen de dagen van zijn dienst vervuld waren,
dat hij naar zijn huis is gegaan.
- 24 Na die dagen heeft Elisabet, zijn vrouw, ontvangen.

- Vijf maanden hield zij zich verborgen, zij sprak:
25 Dit heeft mij gedaan JHWH
in de dagen dat hij mij gezien heeft:
weggenomen de smaad die ik droeg in de ogen der
mensen.

Het 'Woord ten geleide' is in het Grieks één, keurig lopende zin. Niets op aan te merken. Zo hoor je volgens de conventie een 'geschiedwerk' te beginnen. Maar dan. 'Het geschiedde.' Wat gebeurt er nu? Een volstrekte stijlbreuk. Wat is dit voor taal? Niets anders dan de taal van de joodse Schrift, de Hebreeuwse bijbel. In die taalwereld komen we terecht. Let op wendingen als 'in de dagen van', 'voor het aangezicht van', 'het huis van', 'en zie'. Weliswaar is het verhaal gesitueerd 'in de dagen van Herodes', maar de suggestie wordt gewekt dat we ons veel verder terug in de tijd verplaatsen, naar de 'oudtestamentische periode'. Dan wordt ook duidelijk wat Lukas bedoelt als hij in zijn 'Woord ten geleide' schrijft 'alles van meet af nauwkeurig te moeten onderzoeken'. Hij heeft zich gebogen over de Schriften Israëls. Hij heeft het verhaal over Jezus, deel 1, en het verhaal over de getuigen na Jezus, deel 2, doorzichtig gemaakt tot op het verhaal van het oude Israël: een verhaal van uittocht uit het diensthuis, van terugkeer uit de ballingschap.

Niet alleen het woordgebruik geeft hier blijk van, dat doen ook de eigennamen van de personages en herkenbare literaire motieven. De naam van de priester Zacharias komt als Zecharja voor in een lijst van Levieten en priesters in het boek Nehemia (12:16). En Elisabet, bij Lukas 'uit de dochters van Aäron'; is in het boek Exodus (6:23) de vrouw van Aäron, de priester. Van beiden, Zacharias en Elisabet, wordt verteld dat zij volkomen waren toegewijd aan de thora, de joodse levensleer. Herkenbare motieven zijn de onvruchtbaarheid van de vrouw, de tussenkomst van een afgezant of bode in een crisissituatie en de toezegging van de geboorte van een zoon. De bode spreekt tot Zacharias in dichtvorm. Ook dat is eigen aan de joodse Schrift: op belangrijke momenten in verhalen wordt het proza onderbroken door een - heel kort, wat langer of heel lang - gedicht. Een voorbeeld van dat laatste is het lied van Mozes in Exodus 15.

Wat Lukas voor ogen stond, was de jonge ekklesia een 'oorsprongsverhaal' mee te geven. Anders gezegd: een verleden en een identiteit, geworteld in het verhaal van het oude Israël. Dat verleden is blijvend erfgoed.

Aantekeningen bij Lukas 1:5-25

Vers 5 HET GESCHIEDDE: Grieks: *egeneto*; een hebraïserend woord, in het Grieks ten tijde van Lukas even ongebruikelijk als in het hedendaagse Nederlands. Zo beklemtoont de schrijver het begin van een geschiedenis die haaks staat op de geschiedenis onder het dictaat van koning en keizer. IN DE DAGEN VAN HERODES, DE KONING VAN JUDEA: Hij was geen jood, maar een Idumeër, uit het gebied van Edom. Romeinse veldheren benoemden hem als jonge krijgsman tot koning over heel het joodse land en leverden hem troepen om het volk met harde hand te onderdrukken. Herodes herbouwde de tempel in Jeruzalem in grandioze hellenistische stijl. Hij stierf in het jaar 4 voor de gangbare jaartelling. DE PRIESTERGROEP VAN ABIA: Letterlijk: de 'dagordening' van Abia. Volgens 1 Kronieken 24:1-19 waren er vierentwintig priestergroepen, alle gebonden aan een regio in het joodse land, die om beurten gedurende een week de priesterlijke dienst in de tempel verrichtten. Die van Abia was de achtste priestergroep (1 Kronieken 24:10). Vers 9 HET HEILIGDOM: Grieks: *naos*, equivalent van het Hebreeuwse *hechal*, waarmee het centrale gebouw, het 'heilige', wordt aangeduid. Vers 10 HEEL HET VOLK, GROTE MENIGTE: Het verhaal is visioen. Heel Israël is getuige van het begin van die andere

Opmerking [KK1]:

geschiedenis - een geschiedenis van bevrijding, ten behoeve van heel het volk (vgl. vers 16v; zie ook Lukas 1:54.68; 2:32.38; 3:21).
Vers 11 EEN AFGEZANT VAN JHWH: Grieks: *aggelos*, waarvan 'engel' is afgeleid. Een afgezant of een bode is de stem van JHWH, stem van zijn stem, nagenoeg met hem identiek.
Vers 12 ANGST OVERVIEL HEM: Aan het slot van het Lukasevangelie (24:38) raken Jezus' leerlingen 'verbijsterd van angst' als hun leraar, uit de doden opgewekt, in hun midden staat.
Vers 13 JOHANNES: 'JHWH is genadig' betekent zijn naam.
Vers 15 GEEN WIJN ZAL HIJ DRINKEN, GEEN DRANK DIE BENEVELT: Vgl. Numeri 6:3; context: het nazireeërschap. Een man of een vrouw doet een 'gelofte van toewijding' (Hebreeuws: *nazier*) om tijdelijk meer te doen dan de thora voorschrijft. Voor de nazireeër gelden drie verboden: alcohol drinken, het hoofdhaar scheren, contact met een dode. **HEILIGE GEEST:** Heilige geest is het verbindende motief tussen het evangelieverhaal, Lukas deel 1, en het boek Handelingen, Lukas deel 2 (vgl. Lukas 1:35; 3:21v; 4:14.18; Handelingen 1:2.8.16; 2:4.17v.33.38). **AL IN DE SCHOOT VAN ZIJN MOEDER:** Volgens het boek Richteren (13:5) is Simson een nazireeër vanaf de moederschoot.
Vers 17 IN DE GEEST EN DE KRACHT VAN ELIA: Volgens het boek Maleachi (3:23; Nieuwe Vertaling [NBG]: 4:5) zal de profeet Elia van Godswege worden gezonden 'voordat komt de dag van JHWH, de grote en angstwekkende'. **OM DE HARTEN DER VADEREN TE BEKEREN TOT DE KINDEREN:** Volgens Maleachi (3:24; Nieuwe Vertaling [NBG]: 4:6) de opdracht van Elia die in de joodse traditie te boek staat als 'profeet van de omkeer'.
Vers 18 HOE ZAL IK DIT WETEN: In het boek Genesis (15:8) stelt Abram dezelfde vraag als JHWH hem toezegt dat hij het land - Kanaän - zal erven.
Vers 19 GABRIËL: 'Held van God' betekent zijn naam. Volgens het boek Daniël (8:16-19) is Gabriël de bode die uitleg geeft over het einde der tijden. In dit eerste hoofdstuk van het Lukasevangelie is hij hoofdpersonage (vgl. Lukas 1:26-38). **DIT GOEDE NIEUWS TE BRENGEN:** In het Grieks een werkwoord waarin het zelfstandig naamwoord *euaggelion*, 'evangelie', 'goed nieuws', besloten ligt.
Vers 20 OMDAT JIJ GEEN VERTROUWEN HEBT GESCHONKEN: Door de vraag te stellen 'Hoe zal ik dit weten?'. Hij had kunnen 'weten' op basis van zijn kennis van de joodse Schrift, Abraham die zich toevertrouwde aan JHWH (Genesis 15:6).
Vers 24 ONTVANGEN: Er volgt geen lijdend voorwerp. Zo wordt vooruitgelopen op de toezegging aan Marjam/Maria: zij 'zal ontvangen in haar buik en baren een zoon' (Lukas 1:31).
Vers 25 WEGGENOMEN DE SMAAD: In de patriarchale wereld van toen gold kinderen baren als hoogste bestemming voor vrouwen en kinderloosheid dientengevolge als een schande. In het boek Genesis (30:23) zegt Rachel als zij Jozef, haar eerstgeborene, heeft gebaard: 'God heeft mijn schande weggenomen.'

schriftelijk of telefonisch (eventueel op het antwoordapparaat) aanmelden. Graag u volledige adres en telefoonnummer opgeven!

Mocht de belangstelling wederom zo groot zijn dat wij mensen teleur moeten stellen, dan zullen wij in de tweede helft van januari een *extra verkorte liedmiddag of -avond* plannen.

NIEUWE CD:

OM LEVEN DAT DOORGAAT

een psalmensymfonie; muziek: Antoine Oomen
 Tekst: Huub Oosterhuis

Deze compositie is opgedragen aan de nagedachtenis van Z.K.H. Prins Claus

Uitgevoerd door het koor voor nieuwe Nederlandse religieuze muziek, piano en instrumentaal ensemble, onder leiding van Antoine Oomen.

Introductieprijs tot 1 januari: € 18,50
na 1 januari: € 20,-

Partituur

OM DE TAFEL – dienst voor woord en tafel

Tekst: Huub Oosterhuis; muziek: Antoine Oomen

Van dit in 2003 op CD verschenen werk, is nu eindelijk de gedrukte partituur beschikbaar. Deze is gezet en gedrukt door de firma Ascolta, die ook een prachtige uitgave van de *Lukaspassie* verzorgde, en wordt uitgegeven door Gooi & Sticht te Kampen.

Bij het ter perse gaan van deze Maandbrief was nog geen prijs bekend. Voor informatie en bestellingen: bel *Gooi & Sticht*, tel 038-3392592

LIEDDAG 14 JANUARI 2006

Dominicuskerk Amsterdam

'OGEN DIE MIJ ZOEKEN'

Liederen bij afscheid en uitvaart

Deze lieddag vindt als gewoonlijk plaats in de **Dominicuskerk**, Spuistraat 12, **Amsterdam** (ingang achterzijde, Korte Korsjespoortsteeg). Op het programma staan liederen rond uitvaart, onder andere uit *Eerste en laatste* van Antoine Oomen, en *nieuwe requiem-gezangen van Tom Linenthal*.

Deelname 15.-

N.B.

Gezien de overweldigende belangstelling voor de Zilveren Lieddag, verwachten wij weer een groot aantal deelnemers. Geeft u zich tijdig op, liefst via de e-mail. Indien u niet over e-mail beschikt, kunt u zich

JUBILEUMAANBIEDINGEN

Vijfentwintig jaar Leerhuis & Liturgie

CD's tijdelijk in prijs verlaagd

Deze aanbiedingen gelden tot Kerstmis en alleen bij bestellingen via Stichting Leerhuis & Liturgie

1. CD's van € 18,50 (18,15) voor € 15,-:

- Zo zong dat volk

dubbel-CD, oude opnamen, muziek Bernard Huijbers

- Gij die weet

Bernard Huijbers

- Hoe is uw naam

Bernard Huijbers

- Om de tafel

Volledige liturgie; muziek: Antoine Oomen

- De steppe zal bloeien

Meesst verkochte CD; muziek: Antoine Oomen

- Groter dan ons hart

Met o.a. het *Lied aan het licht*; muziek: Antoine Oomen

- Een schoot van ontferming

Derde 'klassieker' van Antoine Oomen

- Eerste en laatste

Requiemgezangen; muziek: Antoine Oomen

- Gij en ik 22 liederen

o.a. 'Waar vriendschap is en liefde'; muziek: Antoine Oomen

- Lukaspassie

Grote driedelige compositie; muziek: Antoine Oomen

- Niemand anders 18 liederen

o.a. 'Woestijnlied'; muziek: Antoine Oomen

- Woord dat ruimte scheidt 17 liederen

met o.a. Lied 'Aan de schoonheid'; muziek: Antoine Oomen

- Aanhef

'Klassiekers' van Tom Löwenthal

- Missa Solemnis van Tom Löwenthal

Doorgecomponeerde liturgie met o.a. 'Herschept ons hart'

- Die mij droeg van Tom Löwenthal

Met veel instrumenten en solisten

- Deze woorden

Musiek: Tom en Luc Löwenthal en Henri Heuvelmans

- Zolang er mensen zijn

20 bekende liederen van verschillende componisten

Nog meer voordeel bij aanschaf van meerdere exemplaren van bovenstaande CD's:

Meerdere exemplaren van onderstaande CD's:

3 CD's: geen € 45,- maar € 40,-

5 CD's: geen € 75,- maar € 65,-

10 CD's: geen € 150,- maar € 125,-

*

Onderstaande CD's nu € 10,-:

- Alles is nog maar woord (2004)

Lieder van Bernard Huijbers

- Wees hier aanwezig (1981/1992)

Bekende liederen van Tom Löwenthal

- Om vrede (1981/1992)

Allereerste Leerhuis LP/CD. Zeer gevarieerd

- Hoor je mij? (2005) (zelfde prijs)

Kennismakings-CD met keuze uit het bele repertoire

- Lied van de aarde (2003)

Oratorium van Tom Löwenthal, met orkest en solisten,

Vlaams koor en orkest olv. Geert Hendrix

Partituur/ koorpartij

NIEUW BEGIN – Kerstoratorium 2005

Tekst: Huub Oosterhuis; muziek: Tom Löwenthal

Van het kerstoratorium *Nieuw begin* (de oude werktitel was *Hoelang nog?*), dat op de lieddag van 5 november ten doop werd gehouden, is nu reeds de gedrukte partituur en de koorpartij verkrijgbaar, in eigen beheer uitgegeven door de Stichting Leerhuis & Liturgie.

Partituur

De partituur, inclusief een aparte viool- en orgelpartij (*ad.lib.*) omvat 96 pagina's en is uitgevoerd met een gelijkde rug en randperforaties voor het opbergen in een standaard multomap. Vanaf 1 januari geldt een prijs van € 64,-.

Aanbiedingsprijs

Tot 1 januari 2006 geldt een aanbiedingsprijs van € 55,-

Bij aankoop van 2 exemplaren (voor dirigent en pianist)

bent u nog voordeliger uit. U betaalt dan slechts € 100,-

Koorpartijen

Om u knip- en plakwerk te besparen is een aparte partij beschikbaar voor koor en solisten van 42 pagina's, die wij tegen een scherpe prijs aanbieden, in de hoop daarmee ook het wild-kopiëren te voorkomen.

Deze koorpartijen worden alleen verkocht in sets van 5, 10, 15 en 20 exemplaren, tegen staffelprijzen:

5 exemplaren:	€ 50,- (€ 10,- per ex.)
10 exemplaren:	€ 95,- (€ 9,50 per ex.)
15 exemplaren:	€ 127,50 (€ 8,50 per ex.)
20 exemplaren:	€ 150,- (€ 7,50 per ex.)

Prijzen incl. BTW, excl. verzendkosten

Vertroosting

Hilde Domin

Het bleke
beschadigde hart
wordt opgetild
en in het vroege zonlicht gelegd
op de borstveren
van kleine vogeltjes.
Ochtendlotions
van blauw
worden dagelijks vernieuwd
totdat de tranenkorsten
zijn weggevoerd
en het hart
zwaar wordt van zoetheid
als een gesuikerde vrucht.

Dan wordt het ingeplant
als zaadkorrel uit graven
in de pijnlijke vore
en de wond wordt met speeksel
van zachte zoenen geheeld.
En de korrel
van dood geluk
schieft wortel en ontkiemt.
Alle aderen smaken ernaar
tot mijn vingertoppen
rozig zijn
als van een kind.

vertaling: Kees Kok